

DAILES TEĀTRA VĒSTURE

11. – 20. sezona

30. gadu sākumā Dailes teātris jau ir pārvarējis meklējumu un eksperimentu periodu un ieiet vienpadsmitajā darba sezonā ar noskaidrotiem mākslas principiem un nepārprotamu virzību uz teatrālā un psiholoģiskā tēlojuma veida sintēzi.

Eduards Smiļģis ar „Dailes teātra saimi”, kā viņš dēvēja savus darbiniekus

▣

Pasaules situācija, **Eduarda Smiļģa** vārdiem runājot, ir tāda, ka:

„Liekas, māksla un dzeja dīvainā kārtā apraujas un apklust lielo tagadnes problēmu priekšā. /.../ Te nu tagadnes teātrim jāizcīna liela cīņa, kas arī notiek visās valstīs. /.../ Un uzvarēs teātris, tikai ne tas teātris, kas palicis turpat, kur bijis /.../ gadus atpakaļ, bet kas gājis uz priekšu un veidojies līdzī modernai tehnikai, līdzī modernā cilvēka – skatītāja psihei.”

/Eduards Smiļģis/

1930. gada nogalē Dailes teātris ar Raiņa „Induli un Āriju” svin savu 10 gadu jubileju. Jubileja ir liels notikums, kuru komentē vai visi Latvijas periodiskie izdevumi.

„Šis teātris tiešām var atskatīties uz sekmīgu darba cēlienu un daudzām mākslinieciskām uzvarām ļoti apdāvinātā Ed. Smiļģa vadībā. Smiļģis ir ievērojamākais latviešu radošais režisors, viņš pratis

izvēlēt arī līdzstrādniekus, kas spēj to atbalstīt. /.../ Intensīvā darbā, kas valda šajā teātrī, izauguši arī jauni tēlotāji – sadarbībā ar nedaudziem pirms Dailes teātra spēkiem, tā ka tagad teātrim ir jau arī krietns ansamblis. Dailes teātra seja tomēr joprojām paliek tā, ka viņā dominē pastāvīgais inscenētājs Ed. Smiļģis, un tikai pārpratums ir šur tur dzirdētais teiciens, ka Dailes teātrī pirmā vietā stāvēt aktieris-tēlotājs. /.../

„Indulis un Ārija”, ar ko priekš 10 gadiem teātris atklāja savu skatuvi, tagadējā spožajā uzvedumā, protams, nav salīdzināms ar 1920. gada uzvedumu, kurš, cik atceros, bija visai vienkāršs dekoratīvā ziņā. Šī Raiņa traģēdija ir /.../ viens no lielā netaisnība labākiem /darbiem/. Galvenās lomās Smiļģis un Viesture – spēlēja pacilātā svētku izjūtā; cienīgi šo pāri atbalstīja pārējie, kuru starpā arī viens otrs no visjaunākiem teātra spēkiem. /.../ nopelnu bagātu darba svētku cienīga izrāde.”

/ Jānis Grīns (mēnešraksts „Daugava”) /

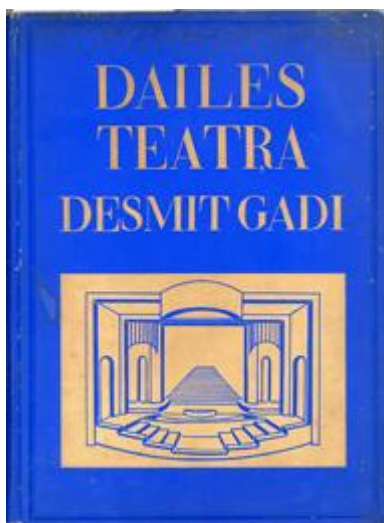

Indulis – Eduards Smiļģis, Ārija – Emīlija Viesture,
Uģis – Reinis Birzgalis

Jānis Veselis par DT raksta:

„Ar visu savu stila vienveidību teātris ir parādījis krietnu plašumu formās, rādīdams gan rotaļīgi vieglus, gan cildeni traģiskus veidojumus. Ne reālisms, bet romantisms, ne ikdienība un konkrētā sadzīve, bet gars un brāzmaina dvēsele savās gan skumjās, gan priecīgās, gan mistiski padziļinātās izjūtās ir šī teātra būtiskie pamati. Kopveids te valda pār atsevišķo individualitāti, inscenējums – pār aktieru spēli. Tālab no aktieru īpatnībām atceros tikai Herberta Zommera eleganto, mazliet skeptisko, mazliet ironisko smaidu, skatuves veterāna Žibalta groteskos tēlus, Mitrēvica mūžam dažādos komisko personāžus, Smiļģa spēcīgo temperamentu, Veica izteiksmīgās maskas, Mača traģisko rūgtuma izteiksmi, Lilitas Bērziņas graciozo figūru, Elvīras Brambergas skuķīgos zēnus un puiciskās skuķes, Emīlijas Viestures šūpojošo gaitu. Dažreiz aktieri it kā saslienās pret inscenējuma valdonību, bet viņus ieslēdz inscenējuma forma kā tērauda drednauts un kā elles dzirnavas, kas samaļ visu.”

Klajā nāk Dailes teātra paša izdotā grāmata „DAILES TEĀTRA DESMIT GADI”, kurā apkopoti teātra dibinātāju, esošo un bijušo darbinieku, kritiķu un teātra zinātnieku stāstījumi par šajos gados padarīto.

Tas pagaidām ir vienīgais laicīgo varu neskartais izdevums par DT. Varbūt uz teātra simtgadi izdosies izveidot nākamo?

(Tikpat dzidri zilā krāsā kā grāmatas vāks ir DT karogs.)

Dailes teātris ir kļuvis par vietu, kur pulcējas latviešu radošā inteliģence – dzejnieki Aleksandrs Čaks (viņš pat kādu brīdi mācījies DT I studijā), Jānis Grots (vēlākais DT dziesmuspēļu libretu autors), Jānis Sudrabkalns, rakstnieki, tulkotāji. Biežs viesis bija Andrejs Upīts un daudzi citi. Teātris bija vieta, kur veda ārzemju žurnālistus, kritiķus, literātus, „tā sacīt, augstas gara kvalitātes pārstāvjus, kas laiku pa laikam ierodas iepazīties ar Latviju”, jo

„Dailes teātris pieder pie pilnīgi īpatnēja teātra mākslas virziena, kas jo bieži pat ārzemēs nav reprezentēts, p.p. tādu teātri neatradīsim nedz Zviedrijā, nedz Holandē, Spānijā, Beļģijā. Tas ir tas jaunais. Tas revolucionārais teātra mākslā un revolucionārais – progresa un kultūras nozīmē.”

/Dr. Alfrēds Bīlmanis/

Bieži viesi ir arī ārzemju vēstniecību darbinieki. Savulaik par iespēju braukt uz Rīgu un mācīties Dailes teātrī pie Smiļģa režiju nopietni domājuši igauņu režisors Kārelis Irds un lietuviešu režisors Jozs Miltinis.

Taču skaistajam trīsdesmito gadu iesākumam seko dažādi pārbaudījumi.

Visupirms – naktī no 1. uz 2. oktobri teātrī izceļas ugunsgrēks. Par to lasāms tālaika presē:

„Latvijas Kareivis” - 1931. 4. oktobrī

„Uguns nežēlīgā spēle”

DAILES TEĀTRĪ

Smagi cietusi zāles un ēkas virsdaļa. Paglābta skatuve un kostīmi.

„Vēlā naktī Dailes teātra rajonā piepeži kļūst dzirdamas skaļas auto taures, ugunsdzēsēju signāli. Sārta blāzma iespīd logos. /.../ Pār Dailes teātra jumtam jau paceļas dūmu mutuļi, tos aplaiza un sit augstāk sarkanas uguns mēles. /.../ Katrs ugunsgrēks, sevišķi naktī, izskatās pastrīpoti baigs /.../ Bet sevišķi iespaidīga ir t e ā t - r a degšana. Tā izskatās kā baigākā, nežēlīgākā spēle, kas tajā notikusi.

Kāds pūlī ierunājas: „Lūk, sprieda par teātru apvienošanu. Nu pats liktenis nāk palīgā.” Otrs atcērt: „Šajā brīdī nav ko jokot. Jo aiziet bojā lielas kulturelas vērtības.”

Tomēr izrādās, ka bojā gājušas visvairāk materiālās vērtības. Skatuves galvenā daļa (izņemot priekšskatuvi), dekorāciju un kostīmu krātuves no uguns laimīgi pasargātas. Toties stipri izpostīta pati teātra zāle, sevišķi griesti. /.../ Tāpat gandrīz pilnīgi izdedzis viss ēkas jumts. Iznīcināta arī dārgā un īpatnējā skatuves apgaismošanas ierīce. Skatuvi nosargāja dzelzs priekšsargs, kas pats stipri cietis ugunu svelmē.

Ugunsgrēka pārvēršanos galīgā katastrofā novērsa 5 ugunsdzēsēju kolonu ātrā ierašanās. Kamēr tie cīnījās ar uguni, teātra darbinieki ar dir. Smilģi, H. Kaupiņu un R. Kokli priekšgalā glāba daudzus inventāra piederumus, kā arī nogādāja drošībā mākslas salonā izstādītos darbus. /.../

Ugunsgrēka iemeslu noskaidrošanai sanāca sevišķa komisija, bet pie noteiktiem slēdzieniem tā nav nākusi. /.../

Lai nu kā, bet būtu darāms viss, lai Dailes teātris iespējami ātrā laikā atkal varētu normāli atjaunot savu darbību. Šim teātrim ir sava īpatnēja loma mūsu mākslas dzīvē, un ikviens labprāt vēlētos, lai šīs lomas turpinājums atkal notiktu tālāk, pārvarot pašreizējos traucējumus.

Rīgas Amatnieku palīdzības biedrības valde vakar sanāca kopā ar ekspertiem noskaidrot ugunsgrēkā nodarītos zaudējumus. /.../ Biedrības priekšnieks J. Lāme mums izteicās: „/.../ Visdrīzākā laikā /.../ uzsāksim nama atjaunošanas darbus. /.../ Mūsu nodoms – namu atjaunot visdrīzākā laikā, lai Dailes teātris tur varētu turpināt savu darbību.”

Par rakstā pieminēto „teātru apvienošanu”:

1925. gadā Eduardam Smilģim tika piedāvāts Nacionālā teātra direktora postenis. Smilģis, kuram bija stipri tālejoši nodomi Latvijas teātra mākslā, apsvēris šo ideju, paziņoja, ka tādā gadījumā varētu abus teātrus apvienot, un tā nosaukums būtu „Nacionālais Dailes teātris”, taču tā nebūtu mehāniska abu teātru apvienošana, katrs saglabātu savas īpatnības. Vienota būtu tikai mākslinieciskā un administratīvā vadība. Apvienotajam teātrim (ak, Smilģa tālejošie un laikabiedru nesaprastie nodomi!) būtu savs zinātniski eksperimentālais kabinets, pie kura pastāvētu komisija, kas katru gadu rīkotu lugu konkursu oriģināldramaturģijas veicināšanai, pastāvētu dramatiskie kursi.

Kā zināms, Dailes teātris un Nacionālais teātris apvienoti netika.

1931. gadā atsākās diskusijas par šo teātru apvienošanu, pievienojot arī Nacionālo operu (to savā priekšvēlēšanu programmā ierakstījusi Zemnieku savienība) - šoreiz gan taupības, nevis māksliniecisku apsvērumu nolūkos.

Jau tūlīt pēc ugunsgrēka DT turpina darbu – gan tagadējā Rīgas Ebreju kopienas namā Skolas ielā 6 (repertuārā - „Trejmeitiņas”, „Sapnis vasaras naktī”, latviešu autoru darbi), kur iestudē arī jaunas izrādes, gan rīkojot viesizrādes. Ar Dailes teātra starpniecību Latvijā ienāk Eiropā populārā Vīnes komponista Ralfa Benacka mūzika – Skolas ielā 6 notiek pirmizrāde Berra un Vernejja komēdijai „Mana māsa un es”. Diemžēl komponista mūzika patika arī III Reiha varenajiem, tādēļ viņš jau labu laiku atrodas neatskaņoto sarakstā.).

Kārlis Pabriks un Lilija Štengele
izrādes "Mana māsa un es"
mēģinājumā

Lāčplēša ielas 25. nama atjaunošana sokas ātri, lai gan pēc ugunsdrošības uzraudzības padomes pieprasījuma namam jāizbūvē vēl viena izeja. Skatītāju zāle iegūst pilnīgi jaunu - art deco stilā ieturētu noformējumu, kāds tas ir saglabājies līdz mūsu dienām. Tiek pārbūvēts balkons. Skatuves apgaismošanai iekārtots apgaismošanas tilts. Pārbūves arhitekts – Arturs Krūmiņš.

Diemžēl zālei piemīt tā pati nelaime, kas iepriekš – slikta akustika. To kompensē DT pastāvīgo runas konsultantu un aktieru kopējie pūliņi (vēlāk, padomju gados, kad visām iestādēm bija obligāti jāpiedalās svētku gājienos, Dailes teātra demonstrantu tuvošanos varēja dzirdēt jau pa lielu gabalu – gājiena trokšņos pēkšņi ievijās skaidrās, skanīgās balsīs neskaļi runātas, bet skaidri sadzirdamas nejaušas replikas, sarunu fragmenti, joki - šādas izrunas nebija neviena cita teātra aktieriem!).

Decembra otrajā pusē laikrakstos jau lasāms:

„Ar 25. dec. teātris atgriežas savās agrākajās, tagad atjaunotās un stipri paplašinātās telpās paplašinātās telpās Lāčplēša ielā.

Ziemassvētku repertuārs:

*Pirmos svētkos pirmizrāde H. Klumberga drāma „**Verdenas brīnums**”.*

*Otros svētkos pl. 11 rītā pirmizrāde J.Raiņa pasaka bērniem „**Zelta zirgs**”. Katrs pieaudzis var ņemt līdzi vienu bērnu un divi bērni var nākt ar vienu biļeti.*

*Pulkst. 2 dienā „**Studentes vasara**”.*

*Pl. 7.30 vak. L. Štengeles viesizr. „**Valša sapnis**”.*

*Trešos svētkos pl. 11 rītā bērniem „**Zelta zirgs**”. Katrs pieaudzis var ņemt līdzi vienu bērnu un divi bērni var nākt ar vienu biļeti.*

*Pulkst. 2 dienā „**Pikvikklubs**”.*

*Pulkst. 7.30 vak. prof. P. Saksa viesizr. „**Trejmeitiņas**”. Biļetes svētku izrādēm, sākot ar pirmdienu, 21. dec., dabūjamas teātra kasē. Skolas ielā 6. /./”*

Lai gan Eduards Smiļģis repertuāra atlasē parasti vairījās izvēlēties politiski aktuālus darbus, viens no izņēmumiem ir Hansa Klumberga „Verdenas brīnums”.

Hanša Klumberga Verdenas brīnums (25. XI 1931.) ir darbs, pilns ar šī laika idejām un draudošām parādībām, ar Eiropas tautu savstarpējo naidu, neuzticību un bruņošanu, ar konferencēm un valdībām, premjerministriem, kancleriem, kardināliem, ģenerāļiem un vienkāršiem pilsoņiem, un reizē tā ir pravieša Eceķieļa rēģonīgo vārdu apdvēsmota mistērija, spēcīgs redzējums par pasaules karā kritošo augšāmcelšanos pie Verdenas.

Augšāmcelušies griežas atpakaļ dzīvē, bet viņiem nav tur vairs vietas, viņu tuvinieki ir jau citās saistībās, pret viņiem sacelšas viss dzīvo egoisms un šaursirdība, viņi griežas pie valdībām un prasa, vai pasaulē ir miers, vai viņu upuris nav velts bijis, bet valdības raida viņus atpakaļ kapos. Vācu un franču kareivji kā ēnas noiet gar acīm un pazūd savos kapos, lai vairs neatgrieztos, bet šis tēlojums uzvanda visas mūsu jūtas un tagadējo stāvokli ar baigu dzēlumu. – Lugas inscenējums pieder Dailes teātra lielākiem sasniegumiem.

„/.../ Kārļa Veica un Artūra Filipsona tēlojumi paceļas kā kolonnas, uz kurām balstās visa inscenējuma celtnē, lai gan arī citi aktieri sniedza labāko.”

/Jānis Veselis (mēnešr. „Daugava”)/

„Dailes teātris pašos Ziemassvētkos atgriezās savās istajās, atjaunotajās, lieliski pārkārtotajās telpās. Pirmā izrāde - Verdenas brīnums uzskatāma par labāko, ko pēdējos gados esam redzējuši uz Rīgas skatuvēm. /.../ Inscenētājs Ed. Smilģis pie šīs lugas strādājis ar lielu iejūsmu. Te redzam viņa režijas meistardarbu. /.../”

/J. Plaudis (mēnešraksts „Domas”)/

Eduarda Smilģa – režisora un aktiera - meistarība ir ieguvusi jaunu meistarības pakāpi.

Šajā periodā taps viņa leģendārie iestudējumi un lomas – Raiņa „Jāzeps un viņa brāļi”, V. Šekspīra „Jūlijs Cēzars” un „Otello”, H. Ibsena „Pēra Ginta” 2. iestudējums un vēl daudzi citi.

Recenzenti neskopojas ar šādiem komplimentiem par Dailes teātra izrādēm:

„Tas ir īsts meistardarbs... Izrāde, kurā ņēma dalību teātra labākie spēki (personu nav daudz), bij viena no vislabākām, kas beidzamā laikā Rīgā redzētas (par E. Skriba un Leguvē komēdiju „Nekaro ar sievieti”).

/J. Grīns/

„/.../ Kopā savēlot, Grots /.../ daudz pateicības parādā Ed. Smilģim kā tēlotājam un sevišķi kā režisoram, jo tas radis ideālu interpretāciju, ar prasmi izsverot melodramatisko pamattoni un kopā ar dekoratoru radot virkni atjautīgi aranžētu ainu. Izrādes centrā, protams, titullomas tēlotājs Smilģis, kuram pietiek ir varonības, ir dižuma, ir mīlas, ir – zināma slāviska glēvuma kustībās un

pārdzīvojumā. Ansamblis padodas vadībai kā labs instruments. Visumā – skaista izrāde (par Jāņa Grota „Steņku Razinu”)”

/J. Grīns/

„Ar „Dieva un cilvēka” uzvedumu režisors Smiļģis, dekorators O. Skulme un viņu palīgi tiešām var lepoties. Apgaismojumi – uz stikla zīmētās un uz skatuves mestās statīvās un kustīgās ainas pārsniedz visu, kas uz latviešu skatuves redzēts /.../ (par M. Valtera mistēriju „Dievs un cilvēks”).”

/J. Grīns/

Vēl viens Eduarda Smiļģa, Oto Skulmes un Burharda Sosāra **meistardarbs**, protams, ir S. Lāgerlerfas „**Gesta Berlinga**” **iestudējums**.

Par izrādi stāsta rakstnieks, teātra zinātnieks un kritiķis **Valts Grēviņš**:

„Šedevrs bija visas šīs izrādes inscenējums, /.../ bet tā veiksmes būtu krietni mazākas, ja titullomā darbotos aktieris ar mazāk spilgtu personību un vājāk izkoptiem izteiksmes līdzekļiem.

Gesta-Smiļģis aizrāva skatītājus jau ar savu pirmo parādīšanos, kad, beidzoties ieskaņai ar kavalieru dziesmu, no tumsas iznirst viņa seja ar svētlaimē mirdzošām acīm. Viņš runā par rožu dārzu zem kvēlajām dienvidu debesīm, par viņa ķekariem un olīvām, viņš sakās dzeram sauli un laimi, - bet tad iegaismojas visa telpa, un skatienam paveras kroga istaba, kur ar degvīna glāzi rokā sēž viņš, Gesta Berlings, padzītais mācītājs, kurš patlaban nodzēris ragaviņas ar miltu maisu, ko viņam uzticējis badā mirstošs bērns... /.../

Smiļģa Gesta visu izrādes laiku ir tik iespaidīgs, ka lugas finālā īsti zīmīgi par viņu skan grāfienes Donas vārdi: „Kur iet Gesta Berlings, tur paliek mirdzošas pēdas. Es iešu pa viņa pēdām.”

Dailes teātra repertuārā pastāvīgi ir kāds no Raiņa darbiem.

Skats no izrādes „Jāzepe un viņa brāļi”

Rīgā pēc Amerikā pavadītiem gadiem atgriežas Jānis Muncis.

No 1926. līdz 1932. gadam strādājis Losandželosas piepilsētas Pasadīnas teātrī, arī teātra dramatiskajā studijā, veidojis dekorācijas L. Tolstoja „Dzīvais mironis”, V. Šekspīra „Jūlijs Cēzars”, M. Māterlinka „Zilais putns” izrādēm. Sākumā pat lolojis domu Amerikā radīt savu teātri un par to rakstījis Burhardam Sosāram, aicinot arī viņu sagatavot dokumentus, taču pēdējais to nav darījis. Studējis filozofiju un psiholoģiju Pasadīnas Rietumu koledžā, kuru beidzis 1932.gadā. Šī paša gada septembrī viņš Dailes teātrī iestudē pašsacerētu „jaunlaiku traģēdiju” „Diktators”, ar to Latvijā aizsākot Eiropā un arī Amerikā jau plaši izvērsto Vadoņa tēmu.

J. Munča priekšvārds lugai „Diktators”:

„Traģēdijai „Diktators” nevajaga nekāda īpaša ievada. Drāmas personas un darbība pavērs viņas dziļāko būtību. Traģēdijas darbojošās personas nepieder noteiktai nācijai, tāpat arī notikumi nesaistās ar noteiktu vietu pasaulē. Viss ir tikai tagadnes simbols, mākslinieciskas fantāzijas caurausts.

Šo lugu var uzvest un uzvedīs tikai cilvēki, kas mīl teātri un kas atzīst jaunas dailes un jaunas patiesības nepieciešamību. Jo teātris, īstajā uztverē, ir vislielākā māksla – visu mākslu sakopojums. Teātra mērķis ir radošā ģēnija vispilnīgākā izteiksme un ideju novērtēšana. Bez šī mērķa tas ir tikai iedomības un tukšas plāpāšanas iestādījums.

Uzvedums jāreda saskaņā ar inscenētāja un aktiera iedvesmi. Vissvarīgākais radošajā mākslā ir brīvība, un šo brīvību nevar iekalt važās ar priekšrakstiem. Tāpēc uzveduma un skatuves iekārtas apraksti izlaisti, kur vien iespējams (luga bija sarakstīta jau ilgi priekš nesenās Spānijas revolūcijas, tāpat tā ir vienkārša sagādīšanās, ka Diktators nes to pašu vārdu, kā pazīstamais spāniešu vadonis).”

Tā ir viena no Dailes teātra visdārgākajām izrādēm.

Ar garu satura skaidrojumu programmā.

Pavisam **spēlēta 7 reizes** (salīdzinājumam: tūlīt pēc tam sekojošā J. Janševska „Dzimtene” spēlēta 95 reizes; vidēji izrādes DT tiek rādītas 40-50 reizes).

Par „Diktatoru” **Jānis Veselis** mēnešrakstā „Daugava” raksta:

*„Dailes teātrī kā viesis ir ieradies rosīgais teatrālis **Jānis Muncis**, cilvēks, kura vārds nešķirami saistīts ar Dailes teātra māksliniecisko izveidošanos un tā stila nostiprināšanos sākumā. No Amerikas, kur viņš pēdējos diezgan daudzajos gados uzturējās, viņš pārvedis savu agrāko māksliniecisko entuziasmu un apmēram tos pašus teatrālās radišanas principus, kas tam bija aizbraucot. Viņa paša sarakstītais, inscenētais un dekoratīvi ietērptais **Diktators** (29.IX 1932.) tad arī ir savā ziņā ļoti zīmīgs un saistošs uzvedums. Sintētiskā māksla? Tās problēma nodarbināja Rihardu Vāgneru. Redzams, ka arī Muncis par to interesējas. Bet uz skatuves nevalda tikai dzejnieks, režisors un dekorators: aktierim arī tur runājams savs svarīgs vārds, viņš ir tas, kas tieši pasniedz inscenētāja nodomu publikai, vēl vairāk: viņš rada īstos tēlus. Tāpēc uz skatuves vienai personai, lai arī tā apvienotu sevī daudzus mākslas veidus, nekad nav un nebūs tik suverēni noteicoša loma, kā, piem., dzejas darba radišanā. – Kā dzeja Diktators iziet no intelektuālas abstrakcijas, nevis no mīta, konkrētas radošas fantāzijas vai dzīves. Tāpēc viņš tik maz raksturo mūsu laiku diktatūras, lai gan tipiski tagadnīga tragēdija tā gribētu būt. Ja Mussolini būtu skaistās Adrijas jūrmalā rotaļājies ar akmentīņiem un nevis organizējis savu brūno fašistu miliciju, tad viņš nemūžam nebūtu kļuvis par Itālijas valdnieku. Ja Ļeņins būtu jūsmojis par Šveices kalniem un gaidījis, kamēr kāda revolucionāra Krievijas delegācija viņu „aicinās”, tad viņš būtu miris kā nevienam nepazīstams emigrants. Bet taisni to dara, t.i., jūsmo par kalniem Munča diktators un gandrīz pret savu gribu raušus tiek ierauts kustībā, un tāpēc kā nedzīva shēma ar nedzīviem vārdiem mutē viņš noiet gar mūsu acīm. Arī citas figūras vairāk vai mazāk ir tikai shēmas, kam jāizteic sabiedriskas kopas – baznīca, armija, tauta. Ja no šīs puses „Diktatoru” nevar cildināt, tad toties jo augstu vērtējams viņa teatrāliskums, viņa asais, spraigais situāciju kāpinājums. /.../ Neutrālā, pie noteiktas vietas nesaistītā plāksnē Muncis izveidojis dekorācijas un inscenējumu, kas ir tīrs, vienkāršs savā nepieciešamībā, bez kādām liekām piedevām. Dominē sarkanā krāsa – dumpis, asinis un sacelšanās, un tikai balles skatā iemirdzas zeltaini baltā, un reliģiozās atdzimšanas rādījumos – tumšzilā. Šī primitīvā simbolika varētu šķīstīties naiva, ja viņa nebūtu tik iespaidīga. /.../ te aktieri vairāk bija statisti lielajā mistērijā.*

Janševska Dzimtene /.../ ir gandrīz pilnīgs **pretstats Diktatoram**. Cik pēdējais abstrakts un shematisks, tik pirmā dzīva, konkrēta, tēlaina. /.../ Nemaz nav iespējams uzskaitīt tēlus, kas paši par sevi ir jau notikums un tips neaizmirstams. /.../ Eduards Smiļģis Dzimteni izveidojis par dziesmu un jautrības spēli, kas /.../ atraisījis visus smieklus un liksmes spēkus. /.../ Dziesmu lugas mums vairs nav jāieved no ārzemēm, ar šo teicamo inscenējumu ir jau radusies viena. Velti būtu minēt tēlotājus: katrs bija labs savā vietā. /.../”

„Smilģis ar labsirdīgu smaidu raudzījās pagātnes cilvēkos, viņš smējās viņiem līdzī, bet neizsmēja, jo dziļi mīlēja cilvēku, mīlēja arī tad, ja šim cilvēkam bija pagārāks deguns, šķībāks ģimīs vai azotē kāds netikums.”

/Lilita Bērziņa/

Cits pakaļ citam aktieri sāk svinēt savas skatuves darba un dzīves jubilejas.

Aktieris un rakstnieks **Arveds Mihelsons** par savējo stāsta tā:

„Kad 1930./31.gada sezonā man iznāca atzīmēt savu 25 skatuves darba gadu jubileju, uz tā pašā lugu trūkuma pamata dramatisēju savu romānu „Dumpīgā Rīga”. Jau laikus Smilģis pārinteresējās par manu pasākumu un sāko darbu sasvītrotā tā, ka nekas gandrīz vai pāri nepalika. Sāku no jauna, un šoreiz luga, pēc Smilģa domām, kaut cik jau esot pēc lugas. Mēģinājumos nabaga autora sirds stājās pukstēt – šausmās par inscenētāja nežēlību un patvarībām. Dramaturģe, labā Elīna Zālīte, nolaida rokas, juta līdzī manām sirds sāpēm un raudāja manā vietā, jo vīrieša cilvēkam neklājas asaras liet. Gala iznākums: publika varēja izrādi bez žāvāšanās noskatīties, un jāatzīstas, ja Smilģis nebūtu darījis to, ko viņš darīja, tad izrādē raudātu es pats. Noteikti.”

Varbūt šeit būtu vietā pastāstīt, par to, **kas īsti Dailes teātrī notika ar lugu tekstiem** un kāpēc uz DT skatuves par nozīmīgiem notikumiem kļuva arī stipri vidējas ludiņas (par ko pārliecinājies ne viens vien DT vēlākais literārās daļas vadītājs, meklēdams leģendāra iestudējuma dramaturģiskos pirmavotus).

Zeltmatis:

„Režisoram inscenētājam autora darbs (luga) ir tikai negatava viela, no kuras viņš veido skatuves darbību (izrādi) pēc „sava vaiga un līdzības”. Lai panāktu vajadzīgo skatuvisko iespaidu arī ar teksta saturu, tad lugas teksts dažkārt tiek pilnīgi pārveidots: teikumi tiek pārstrādāti, pārlikti, pārdalīti, - vārdu sakot, pārveidoti tā, kā tie labāk norunājami. Bieži pat veselus teikumus atņem vienam tēlotājam un nodod citam, ja tā panākama izteiksmīgāka satura izcelšana. Vēl jāaizrāda uz kādu raksturīgu paņēmieni, ko inscenētājs Smilģis pielieto savās režijās, lai runātais vārds gūtu labāku iespaidu publikā: garākas tirādes, ko autors rakstījis vienai personai, režisors sadala vairākiem tēlotājiem. Tā teksta saturs ne tik vien spilgtāk izceļas, bet dabūn arī krāsaināku kolorītu caur dažādu tēlotāju balsu tembru un intonāciju. Un notiek skatuves praktikā nepiedzīvotākas lietas: veseli teikumi tiek no vienas lomas strīpoti un nodoti otram aktierim, kas tos raksturīgāki var pateikt. Protams, paņēmieni piemēro pa lielākai daļai masu skatos, bet dažkārt arī dialogā, lai to padarītu vijīgāku, iespaidīgāku. Tā gadās, ka autors izrādē dažreiz piedzīvo lielu pārsteigumu, bet, atzīdams grozījumus par teicamiem, patur tos arī lugu izdodams drukā. Tā attaisnojas sen atzītā patiesība, ka ligas nevajaga iespiest, pirms tās nav izturējušas uz skatuves tā saukto „uguns provi”. Un tā režisors rīkojas ne tik vien ar jaunu autoru darbiem, tas pats liktenis piemeklē arī pazīstamus autorus, atzītus skatuves rakstniekus un pat klasiskus, jo sevišķi pēdējos, lai viņu senāko laiku darbus padarītu šo laiku publikai baudāmus...”

„... Pretēji izplatītam uzskatam, it kā Dailes teātrī inscenējums nomācot aktieru īpatnību, man jāaizrāda, ka tie ir maldīgi uzskati. Režisors Smilģis sevišķi augsti vērtē aktieru īpatnību, oriģinalitāti un prot to lietderīgi izmantot – lomas piemērojot. Bet sausā rutīna, teatrālie paņēmieni, ko daži aktieri tik labprāt grib piemērot vietā nevietā, - Dailes teātra inscenējumos netiek atzīti!... Te valda inscenējuma stils un arī dzīvajam vārdam jāpakļaujas tam.”

Populārā komiķa (vēlāk arī slavenās „Āksta dziesmas” pirmā izpildītāja izrādē „Āksts”) Augusta Mitrēvica beneficei izvēlēta Jāņa Lejiņa komēdija „Traki sirsnīgi”, kurā, J.Grīna vārdiem runājot, „šis populārais mākslinieks arī guva lielākos panākumus.”

Augusts Mitrēvics

Emīlija Viesture

Emīlija Viesture savu skatuves darba jubileju nosvinēja ar galveno lomu M. Lengiela komēdijā „Dejotāja”.

10 skatuves darba gadus svin Lilita Bērziņa un Elvīra Bramberga.

Lilita Bērziņa

Elvīra Bramberga

Lilita Bērziņa to svin kā Grāfiene Rozīna Almaviva P. Bomaršē „Figaro kāzās”, Elvīra Bramberga – titullomā dziesmuspēlē „Monmartra Vijolīte”.

Nemanot **darbā pienāk 1934. gada maijs**, kas ienes būtiskas izmaiņas daudzās dzīves jomās, arī Dailes teātra dzīvē.

Skatuves mākslas pārraudzīšanai tiek izveidota speciāla padome (sastāvā ir E. Virza, R. Kroders, A. Dragevics, J. Muncis, J. Švarcs), kas „*sekos, lai turpmāk skatuves mākslā notiktu vadīšanās no kvalitātes un lietderības principa, tādēļ tiks ieviesta koncentrācija un ieviests izlases princips*”.

Tiek slēgti Strādnieku, Pārdaugavas, Ceļojošais un Tautas teātris (Ceļojošo teātri apvieno ar Zemnieku drāmu), Jelgavas, Liepājas un Daugavpils teātriem palielina dotācijas. „***Dailes teātrim intendantus iecels tuvākajās dienās.***”

Tiek dibināta Raiņa kluba likvidācijas komiteja, un uz 1934./35. gada sezonas atklāšanu ierodas jaunie intendanti un teātra darba pārraugi – E. Virza un pulkvežleitnants A. Plensners, kuri izsaka vēlējumu piepildīt vadoņa cerības.

Eduarda Smilģa atbilde ir tīri smilģiska, viņš saka, ka, pēc viņa uzskata:

„Dailes teātra sejai jābūt noteiktai, individuālai, latviskai. Aktierim jāizprot senatne, jāsadzird asins pulsējums no sentēvu laikiem. Tikai tas būs mākslinieks, kas plkst. 12 dienā, lielajā dabas klusuma brīdī, spēs šo klusumu dzirdēt, spēs mākoņos kaut ko redzēt, spēs izjust svēto momentu.”

Eduards Smilģis tūlīt uzaicina darbā Dailes teātri slēgtā Strādnieku teātra aktierus Edgaru Zīli (viņš drīz vien būs DT pirmais Minhauzens, Raiņa Lāčplēsis un daudzu citu lomu tēlotājs), Nikolaju Mūrnieku, Leonīdu Leimani (mīlētāju un lielisko raksturlomu tēlotāju, uz brīdi arī DT direktoru), Otiliju Starku-Stenderi.

Presē šajā sakarībā parādās raksts „Kas notiek ar Dailes teātri?” un jau sāk atskanēt bažas par to, ka visus pastāvēšanas gadus Dailes teātra priekšgalā bijuši vadītāji, kas stāvējuši tuvu sociāldemokrātu partijai; repertuārs laiku pa laikam kalpojis šīs partijas propagandai, bet „*tagad, kad Latvijai uzausis jauns rīts, sociālistu partijas tiešā piedēkļa – Strādnieku teātra aktieri, kas visi bija partijā, kā izaicinājums tiek angažēti D. teātri /.../ Zīlem un Mūrniekam vairākkārt sastādīti protokoli par pastāvošās iekārtas zaimošanu. Vai nebūtu pienācis laiks reiz darīt galu sarkanai varai arī Dailes teātri!*”

„Dailes teātri iegāju kā jaunā, brīnumainā pasaulē. Viss te bija citāds nekā Strādnieku teātri – sākot ar ģērbēju, beidzot ar repertuāru. Jau pirmajā sezonā mani savā varā paņēma klasika.

/.../ Vērojot Smilģi mēģinājumos un izrādēs, šķita, ka šo romantiķi un fantastu ārpus mākslas nekas nespēj saistīt, ka viņš dzīvo tikai ar lomu, ar izrādi. Un tomēr – ar lielisku lietīšķību viņš orientējās teātra saimniecībā. /.../ Viņu pielūdza /.../, viņš bija paraugs, kuram ikviens aktieris gribēja līdzināties. Sasniegt viņa mākslas augstumus un radošās fantāzijas lidojumus.”

/Edgars Zīle/

Stāsta Felicita Ertnere:

„Ar režiju es īstenībā nodarbojos jau kopš pirmās darba sezonas Dailes teātrī. Sākumā es iestudēju izteiksmīgas kustības un dejiskus momentus, tad kopā ar Smiļģi iestudējām izrādes; tāpēc pievēršanās patstāvīgam režijas darbam nebija nejausība. /.../ Biju uzkrājusi atziņas, kuras gribējās pārbaudīt patstāvīgā darbā. Teātrī pēc režijām tiecās Kārlis Veics, līdz direkcijas locekļi sāka iebilst: „Kāpēc gan Veics, kāpēc lugas patstāvīgi nevarētu iestudēt Ertnere?” Smiļģis piekrita, bet sirds dziļumos viņam tas nepatika. /.../ Kāpēc Smiļģis negribēja, ka es strādāju patstāvīgi, - to grūti pasacīt. Varbūt tādā brīdī viņam uzmācās mazvērtības sajūta, jā, jā, nemaz nebrīnieties, lielais un varenais Smiļģis pazina arī mazvērtības sajūtu.”

Felicita Ertnere, atšķirībā no Smiļģa, bija mācījusies arī režiju – kopā ar Jāni Munci - tajos pašos Meierholda vadītajosursos Pēterburgā. Ja pēdējam ļoti patika būt vizuālam teātra un režijas teorijas jomā un „spīdēt” ar savām zināšanām, tad Felicita Ertnere savas zināšanas smalki un taktiski lika lietā Eduarda Smiļģa vadītajos inscenējumos kamersaspēles veidošanas darbā ar aktieriem. Šo darbu teātra pašos sākumos darīja Alfrēds Amtmanis-Briedītis, pēc tam to pārņēma F.E.

Par F. Ertneres pirmo režiju viens no vadošajiem tā laika kritikiem **Kārlis Strauts** rakstīja tā:

„Protams, ka šīs talantīgās aktieru audzinātājas iestudējumā velti meklēsim kādus trūkumus, kas palaikam piemīt diletantu darbos. Izmeklēto aktieru ansamblis precīzi padevās kopspēles izkārtojumam.”

Veiksmīgi režijas DT veidoja **Herberts Zommers** – lielākoties salonluga – un Kārlis Veics, kurš izmēģināja spēkus dažādos žanros un iestudēja arī jaunā dramaturga Mārtiņa Ziverta (bij. Mazā teātra dramaturga) lugu par Šekspīru „Āksts” (iestudēšanas laikā autora pirmteksts apstrādāts gluži pēc DT principiem: sufliera eksemplārā ir svītru svītras, ar spraužamatatām piesprausti iestarpinājumi, vietu pārcēlumi). Taču iznākums ir spožs, ir lieliski aktierdarbi. **Āksta dziesma**, teātra zinātnieces Liliņas Dzenes vārdiem sakot, **„kļūst par DT vizītkarti”**.

O. Skulmes „Āksta” kostīmu skices

O. Skulmes „Āksta” kostīmu skices

O. Skulmes „Āksta” kostīmu skices

Foto no izrādes "Āksts"
Viljams Šekspīrs - Herberts
Zommers, Kendels - Irma Laiva

1937. gadā pienāk Eduarda Smiļga kārta atzīmēt savu lielo darba un mūža jubileju – viņš to atzīmē ar Šekspīra „**Otello**” iestudējumu – 2. iestudējuma lugas eksemplārs ļoti atšķiras no pirmā iestudējuma – DT pirmsākumos – eksemplāra. Atzinību Smiļga darbam un ieguldījumam latviešu skatuves mākslā izsaka vai visi preses izdevumi, bet DT izdod grāmatu „Eduards Smiļģis un viņa darbs”.

1939. gadā top vēl viens spožs šīs desmitgades **Eduarda Smiļga iestudējums** – otro reizi tiek iestudēts H. Ibsena „**Pērs Gints**”.

Pērs – Eduards Smiļģis

Oze – par viņu vairāk nekā divdesmit gadus jaunākā Alma Ābele, kura šo lomu nospēlēja tā, ka nevienai citai aktrisei tā vairs piedāvāta netika (aktrise lomu, kopā ņemot, spēlēja 40 gadus – arī 1956. gada Operas un baleta teātra koncertiestudējumā, kur Almas Ābeles - Ozes dēls būs Artūrs Dimiters, DT 1964. gada iestudējumā – Eduards Pāvuls, vēl vienā Operas koncertiestudējumā – Harijs Liepiņš).

"Viegli ar Ozi negāja /.../ Smiļģis darbā ar lomu ļāva lielu brīvību un prasīja tikai vienu – patiesību; bet kā to panākt? „Pērā Gintā” ir tāda aina – ieskrien Oze ar bozi rokā un sauc pēc Pēra. Nelielais skats neiznāca un neiznāca. Tad pie manis pienāca Smiļģis un teica:

- Skrej!*
- Kurp?*
- Skrej pa diagonāli pāri skatuvei un rāpies pa sienu augšā!*
- Es nevaru, tur taču nav kāpņu!*
- Rāpies!*

Protams, nekādas kāpnes tur nebija, un pa sienu es nerāpos, bet radās tāda iekšēja patiesības sajūta, ka varētu arī pa sienu augšup uzskriet.”

/Alma Ābele/

Pēra Ginta lomā Eduards Smiļģis bija pēdējo reizi redzams uz skatuves.

Viens no pēdējiem šī posma iestudējumiem – J.V.Gētes „Fausts” – abas daļas. Fausts (un izrādes inscenētājs) – Eduards Smiļģis, Grietiņa – Lilita Bērziņa, Mefistofelis – Kārlis Veics.

Pavisam nesen vācu teātra prese jūsmīgi rakstīja par interesantu jauninājumu vācu teātrī – iestudējot „Faustu”, Fausts un Mefistofelis bijuši vienādi grimēti līdzinieki, viena cilvēka divas puses, divas dabas. Gribētos sacīt, kā to kādreiz darīja F. Ertnere, vērodama Pētera Pētersona modernos eksperimentus: „*Ak, tas viss jau ir bijis!*”

Jo Eduarda Smiļģa izrādē jau bija divi līdzinieki – Fausts un Mefistofelis, kurš negaidot parādās aiz pie galda sēdošā zinātnieka krēsla.

Ar Fausta lomu noslēdzas Eduarda Smiļģa lomu saraksts.

1940. gadā savu 25 darba gadu jubileju atzīmē DT aktieris kopš pašiem tā sākumiem, brīnišķīgais aktieris, skatuves runas konsultants, rež. inscenētāja asistents, režisors **Emīls Mačs**, vēlākais DT II studijas vadītājs un pedagogs.

Eduardam Smilģim padomā ir nākamās studijas uzņemšana – lai audzinātu tieši savam teātrim atbilstošus aktierus, taču notiek tā, ka nākamo studiju uzņems tikai jau pēc II pasaules kara, pagaidām jāizlīdzas ar E. Feldmaņa u.c. dramatisko kursu beidzējiem (DT „feldmanietes” bija Irma Laiva, Olga Krūmiņa, Alma Ābele, Ērika Ferda, Latvju dramatiskos kursus beiguši Milda Klētniece, Vilma Lasmane, Elvira Leimane, Jānis Menca, Atis Krauklis, Pēteris Lūcis. Latv. aktieru arodbiedrības teātra skolu – Velta Krūze, Marga Tetere, Kārlis Valdmanis).

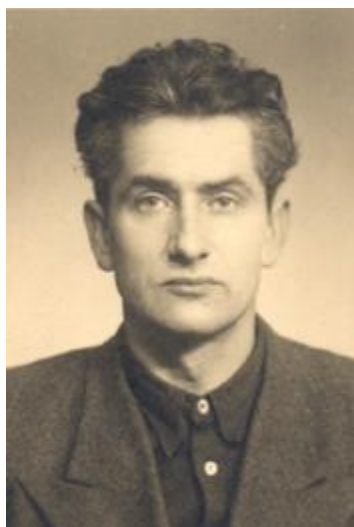
DT ienāk jauni mākslinieki - pēc Strādnieku teātra slēgšanas DT leļļu izrādes bērniem veido tā mākslinieks Herberts Līkums – gan kopā ar režisoru Emīlu Maču, gan patstāvīgi, viņš arī veidojis dekorācijas izrādei „Trakais Juris” (režisors Kārlis Veics).

Herberts Līkums

30. gadu beigās Dailes teātra Mālderzālē sāk strādāt jaunais mākslinieks **Ēriks Riņķis**, kurš kļuš

par vienu no redzamākajiem DT scenogrāfiem, bet kopā ar Mazo ansambli ienāk tā dekorators Ludis Andersons. Pēc gadiem 10 viņu jau pazīs kā DT galveno mākslinieku Ģirtu Vilku.

Ēriks Riņķis

Ludis Andersons alias Ģirts Vilks

DT darbinieki, kas 20. darba sezonas noslēgumā ar Kārļa Veica iestudēto K. Biņķa „**Jaunaudzi**” un M. Ziverta „**Trako Juri**” **dodas uz viesizrādēm Lietuvā**, atgriežoties mājās, dzirdēs Lietuvā iebrāucošo padomju tanku kāpurķēžu žvazdzēšanu.

Drīz tā atskanēs arī Latvijā.